

Lect. univ. dr. Laura Maftai
Universitatea Adventus din Cernica
laura.maftai@uadventus.ro

IMPERIUL SOFISMELOR CARE NE DOMINĂ GÂNDIREA: FALSA CAUZALITATE

Keywords

rhetoric, critical thinking, sophism, false causation, correlation

Abstract

Out of desire to explain things or to make them work, we often create connections in our mind, but without any serious evidence, between events that seem to influence each other. Therefore, we fall into the trap of a so-called false causation sophism, that is defined by the wrong correlation between two events that have an apparent connection but not a real one.

INTRODUCERE

În cartea sa *Arta de a gândi limpede*, Rolf Dobelli, discutând despre erorile de gândire, formulează mai multe exemple despre corelațiile pe care mintea umană le stabilește cu privire la cauză și efect. Astfel, statisticile au arătat că în Germania, în perioada 1965-1987, atât numărul nașterilor, cât și numărul perechilor de berze au fost în scădere. Transpuse pe un grafic, a fost vizibil că ambele curbe au înregistrat aceeași linie descendentă. (Dobelli, 2014: 128) De asemenea, niște studii au arătat că, într-un anumit oraș, cu cât interveneau mai mulți pompieri în situațiile de incendiu, cu atât mai grave erau dezastrele provocate. Prin urmare, în localitatea respectivă, s-a luat decizia ca atât numărul pompierilor, cât și bugetul acestora să fie reduse. (Dobelli 2014: 126).

Falsa cauzalitate este un tip de sofism care constă în corelarea cauzală a două evenimente sau acțiuni care se succed: dacă evenimentul B îi urmează evenimentului A, înseamnă că B a fost provocat de A. Aceasta este, însă, o eroare logică: nu toate întâmplările care se succed au o legătură cauză-efect. Uneori, nu sunt luate în considerare toate aspectele unei situații, de aceea sunt formulate concluzii pripite. Există trei tipuri de sofisme strâns înrudite, care fac parte din categoria sofismelor falsei cauzalități : *Cum hoc ergo propter hoc* („Odată cu acest lucru, așadar din cauza acestui lucru”, numit și cauza discutabilă), *Post hoc ergo propter hoc* („După acest lucru, prin urmare din cauza acestui lucru”) și ignorarea cauzei comune (Arp, Barbone, Bruce, 2019: 342).

Suntem înșelați prin intermediul sofismelor „nu neapărat prin inteligența unuia care argumentează, ci mai degrabă printr-o mare similaritate a argumentelor bune și a celor rele”, iar „oamenii au tendința de a confunda părți ale experienței lor și, din momentul în care văd că nisipul este ud după ploaie, ei gândesc greșit că a plouat când văd că nisipul este ud”. (Tyndale, 2019: 262)

SOFISMELE – ARGUMENTE NELOGICE, NEVALIDE

Argumentele sunt afirmații cu rol de premisă care folosesc la motivarea unei alte afirmații, numită concluzie. Argumentele nu pot fi adevărate sau false, ci valide sau nevalide. Există diferite contexte și situații de argumentare care necesită prezența acestora. De aceea, scopul lor este variat: folosim argumente „pentru a convinge un auditoriu, pentru a rezolva o dispută, pentru a ajunge la un acord într-o negociere, pentru a recomanda o acțiune sau pentru a definitiva o anchetă” (Tyndale, 2019: 249). Precizând că un argument se compune din premisă, ipoteză, motive, dovezi, concluzie, Laurențiu Moț susține : „Caracterul persuasiv al unui argument depinde de relația logică dintre aceste componente. De fapt, cineva ar putea din capul locului să nu fie de acord cu premisa, caz în care nu va îmbrățișa nici concluziile, dar poate totuși să recunoască validitatea argumentării, dată fiind relația logică dintre componente și mai ales caracterul solid al motivelor și dovezilor. Dacă premisele sunt adevărate, atunci și concluziile unei argumentări valide trebuie să fie adevărate.” (Moț, 2020)

Însă ele sunt folosite adesea în mod lipsit de logică și atunci devin argumente nevalide, înșelătoare. „Un argument eronat este un tip de eroare aparte care subminează serios puterea rațiunii prin ocolirea acesteia.” (Tyndale, 2019: 249). Pe de altă parte, se pune problema legăturii dintre adevăr și corectitudine: „Pentru unii autori (e.g., Black 1952), eșecul premiselor unui argument care ar trebui să fie adevărate este suficient să transforme acel argument într-unul nevalid. Pe de altă parte, alți autori (e.g., Salmon 1963; Carney & Scheer 1964) insistă asupra faptului că incorectitudinea sau corectitudinea unui argument nu are legătură cu adevărul premiselor.” (Tyndale, 2019: 258).

Sofismelor trebuie să le acordăm atenție, deoarece ocurența lor în gândirea noastră duce la erori și la decizii greșite, care ne pot afecta viața cotidiană. Domeniul psihoterapiei, îndeosebi prin terapia cognitiv-

comportamentală, pune un deosebit accent asupra acestor disonanțe în gândire, din cauza cărora oamenii își formează viziuni greșite cu privire la propria lor persoană ori la relațiile cu semenii, rezultând atitudini și comportamente disfuncționale.

DE CE FACEM CORELAȚII ÎNTRE DIVERSE ÎNTÂMPLĂRI ?

Corelațiile între lucruri sunt rezultatul unor procese de gândire specifice minții umane și sunt un instrument pentru adaptarea la condițiile de viață, grație căruia omul poate cunoaște și înțelege situații la care nu are un acces direct sau imediat : “Acolo unde nu deține o explicație logică pentru un anumit fenomen, mintea umană caută să identifice coincidențe, similarități, aspecte ieșite din comun pe care le ia în considerare drept potențiale cauze.” (Iosub, 2020) De asemenea, principiul cauzalității este una dintre cuceririle importante ale cunoașterii umane, care îi ajută pe oameni în înțelegerea și explicarea fenomenelor. (Borțun, 2020) Însă, pe de altă parte, folosirea improprie a acestor corelații îl îndepărtează pe individ de adevărul realității. O explicație a acestei tendințe excesive de a face legături neadecvate între diversele lucruri sau situații ar fi aceea că omul are nevoie de sens și semnificație, pe care încearcă să le repereze oriunde în lume. Viața și acțiunile noastre, chiar și lucrurile mărunte din viața de zi cu zi ni le supunem interpretării, dându-le o semnificație și asamblând totul într-o poveste cursivă și coerentă. Avem înăscută în noi dorința de a face conexiuni între lucruri care pot fi, de fapt, fără legătură între ele. Iar cel mai adesea, atribuim evenimentelor o semnificație *post factum*, mai mult sau mai puțin congruentă cu realitatea. Pe baza a două evenimente fals corelate cauzal, se țese o întreagă narațiune, iar poveștile explică lumea fără a-i cere omului să-i observe legile. Mitologia a precedat știința, după cum *mythos*-ul a precedat *logos*-ul.

Distorsionarea realității prin coincidențe sau false explicații cauză-efect este frecventă în poveștile generate de mass-media sau de adepții diverselor ideologii. Publicul receptează cu ușurință corelările false, deoarece nu este obișnuit cu gândirea critică, ci este atras de povești și de relatări contextuale. Faptele izolate nu-l impresionează. De exemplu, faptul că un număr mare de copii dobândesc autism e foarte grav, dar, în același timp, mai puțin impresionant, câtă vreme e analizat izolat. Însă pus în legătură cu vaccinurile, creează o întreagă frenezie căreia masa largă a oamenilor îi cade victimă. Deși studiile arată că nu este o legătură cauză-efect între vaccinuri și autism, foarte mulți oameni tind să creadă contrariul.¹ (Arp, Barbone, Bruce, 2019: 344).

Experții în domeniul publicitar știu aceasta, atunci când Țes de fiecare dată o poveste în jurul unui produs pe care vor să-l vândă. Amintim, spre exemplu, reclamele Dedeman care, pe cât de creative, originale și pline de umor sunt, pe atât de mult subminează legile cauză-efect (de fapt, pe această sfidare a logicii este construit umorul din aceste reclame): *Schimbi canapeaua și pare că ai schimbat și covorul. Pui gresie nouă și pare că ai zugrăvit și pereții. Schimbi setul de duș și pare că ai pus și faianță nouă.*

ÎNAPOI LA ARGUMENT

În primele două exemple amintite la începutul articolului, este ușor de înțeles că, exceptând poveștile pentru copii, nimeni nu poate face o legătură între rata de scădere a natalității și cea a berzelor din Germania. Cât despre incendii, cu cât acestea sunt mai mari, cu atât sunt chemați mai mulți pompieri. Aici, cauza a fost înlocuită cu efectul și invers.

¹ Pentru detalii vezi „Post Hoc Ergo Propter Hoc Examples Explained” la adresa online: <https://examples.yourdictionary.com/post-hoc-ergo-propter-hoc-examples.html>

O afirmație precum: „Elevii în a căror locuință se află multe cărți iau note mai bune la școală” ne-ar duce imediat cu gândul la legătura *cărți multe în casă => note mari la școală*. Așa s-a și întâmplat într-o regiune în care a fost promovată această idee, însă librarii au fost singurii care au avut de câștigat. (Dobelli 2014: 128) Între cărțile din casă și notele mari există niște verigi ce nu pot lipsi: cărțile trebuie deschise și citite de către copii, informația trebuie internalizată și aplicată etc.

De asemenea, multe superstiții din gândirea comună au la bază o falsă cauzalitate: Dacă o pisică neagră trece prin fața mea, îmi va merge rău toată ziua.

Se regăsește acest tip de sofism și în gândirea persoanelor pentru care viața de credință este importantă. Deși este greu și delicat să ne dăm cu părerea privind modul și timpul în care Dumnezeu acționează în viața omului, unii oameni gândesc astfel: dacă unei persoane i s-a întâmplat o nenorocire, aceasta este intervenția directă a lui Dumnezeu asupra lui („l-a lovit/l-a pedepsit Dumnezeu”). În astfel de cazuri, nu se iau în considerare factori ce țin de viața de aici, de pe Pământ (sănătatea, modul de viață, accidentele etc.). Legile sănătății sunt adeseori ignorate: un om care a avut un stil de viață nesănătos și asupra căruia se abate subit o boală suportă consecințele alegerilor sale, și nu neapărat o intervenție bruscă și imediată din partea lui Dumnezeu.

Un alt fel de a gândi bazat pe aceeași falsă cauzalitate este acesta: dacă citesc Biblia zilnic sau dacă merg săptămânal la biserică, nu voi avea parte de niciun lucru nefericit. În realitate, lectura zilnică a Bibliei și participarea la serviciul religios nu sunt, în ele însele, acte magice sau factori favorizanți ai bunului mers constant al lucrurilor. Acestea nu acționează ca elemente magice. Este adevărat că viața unui om cunoaște aspecte pozitive majore și semnificative pe multe planuri în cazul în care sunt aplicate exemplele amintite, dar a socoti că trebuie să faci o anumită faptă sau să îndeplinești un anumit ritual pentru a-L îmbuna pe Dumnezeu nu este o

credință biblică, ci un sofism, o falsă cauzalitate, prezent în gândirea multor oameni care nu înțeleg adevărurile Scripturii.

CONCLUZII: CUM EVITĂM CAPCANA LEGĂTURILOR CAUZALE INEXISTENTE?

- Încercând să înțelegem cât mai bine fiecare fapt, acțiune, eveniment în parte (contextul apariției sale și factorii favorizanți).
- Evitând capcana unei ademenitoare țesături narative.
- Înțelegând că, în realitate, corelația nu înseamnă, neapărat, cauzalitate.
- Admițând că orice lucru este provocat de o multitudine de factori, nu doar de unul singur, pe care este posibil să nu-i cunoaștem niciodată; iar acest lucru se întâmplă chiar și în domeniul științei.
- Neconfundând cauza cu efectul, atunci când facem legături între lucruri.
- Dezvoltându-ne discernământul cu privire la ideile preluate de-a gata.
- În ce privește legăturile pe care le facem în viața spirituală, este important să înțelegem sursele biblice în toată complexitatea lor atunci când tragem concluzii, dar și să avem decența de a rămâne rezervați în fața inaccesibilității unor lucruri.

BIBLIOGRAFIE

Arp, R., Barbone, S., Bruce, M., (edit.), 2019: *Bad Arguments. 100 of The Most Important Fallacies in Western Philosophy*, John Wiley & Sons Ltd, West Sussex, UK.

- Borțun, Dumitru (2020), *Cauza discutabilă. Corelația nu înseamnă cauzalitate*, in <https://semneletimpului.ro/social/psihologie/cauza-discutabila-corelatia-nu-inseamna-cauzalitate.html>
- Dobelli, Rolf (2014), *Arta de a gândi limpede*, București, Editura Baroque Books & Arts.
- Iosub, Flavia (2020), *Cheamă cocoșul prin cântecul său zorile?*, in <https://semneletimpului.ro/social/psihologie/cauza-falsa-cheama-cocosul-prin-cantecul-sau-zorile.html>
- Moș, Laurențiu (2020) *Cum se construiesc argumentele valide*, in <https://semneletimpului.ro/analize/top/cum-se-construiesc-argumentele-valide.html>
- Tindale, C. W. (2019). An Introduction to the Study of Fallaciousness. *Windsor Studies in Argumentation*.
<https://examples.yourdictionary.com/post-hoc-ergo-propter-hoc-examples.html>